

BOBURIYLAR DAVRIDA NAFIS TASVIRIY SAN'AT

Baymurzayeva Oykaram Shodiyevna

Jizzax Davlat pedagogika instituti, "Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi"

kafedrası katta o'qituvchisi, Jizzax. O'zbekiston.

e-mail: baymurzayeva77@gmail.com

Annotatsiya. *Ushbu maqolada Zahiriddin Muḥammad Boburning o'zbek nasri taraqqiyotiga qo'shgan hissasi, uning serqirra ijod sohibi ekanligini, nafaqat shoir, tilshunos, tarjimon, tarixchi olim balki, hind miniatyura maktabi asoschisi, rassom va xattotlikka qiziqishi yuzasidan ma'lumotlar keltirilgan.*

Kalit so'zlar: *Qobiliyat, mohir, xattot, tajriba, badiiylik, moddiylik*

***

Аннотация. *В данной статье рассматривается вклад Захириддина Мухаммада Бабура в развитие узбекской прозы, его многогранное творчество, его интерес не только как поэта, лингвиста, переводчика, историка, но и основателя Индийской школы миниатюры, художника и каллиграфа.*

Ключевые слова: *Способность, мастерство, каллиграфия, опыт, искусство, материальность.*

***

Annotation. *This article discusses Zahiriddin Muhammad Babur's contribution to the development of Uzbek prose, his multifaceted creativity, and his interest in not only the poet, linguist, translator, historian, but also the founder of the Indian School of Miniature, artist and calligrapher.*

Keywords: *Ability, skill, calligraphy, experience, art, materiality*

Sharq adabiyoti tarixiga nazar tashlasak, Zahiriddin Muḥammad Boburning o'zbek nasri taraqqiyotiga qo'shgan hissasi, uning serqirra ijod sohibi ekanligini bilamiz.

Istiqlol sharofati uning ijodiyotini yanada yuksaklarga ko'tarilish imkoniyatini berdi. Bobur shoir, tilshunos, tarjimon, tarixchi olim bo'lishi bilan bir qatorda, yetuk xattot va rassom ham edi. Boburiylar mo'jaz rangtasvir rassomchiligi san'ati maktabi asosan XVI asrning ikkinchi yarmi va XVIII asrlarda SHarq mo'jaz rangtasviri hamda Yevropa rassomchiligi san'atlari asosida kamol topdi.

XVI asrning ikkinchi yarmida Bobur va uning o'g'li Xumoyun Hind miniatyura rassomchiligi maktabiga asos soladi. Zahiriddin Muhammad Bobur (1525-1530) xattotlik va rassomchilikka juda qiziqqan. Uning shox asari "Boburnoma"dan ma'lumki, u tabiat manzaralarini, odamlar qiyofasini usta rassomlardek tasvirlaganki, ular o'quvchi diqqatini darhol o'ziga tortadi. Mana shu xususiyat uchun bo'lsa kerak, hind rassomlari bu kitobning forscha tarjimasini

qo'lyozma nusxalarini bir necha marta ko'plab nafis rasmlar bilan ziynatlaganlar. Bundan tashqari, "Boburnoma"da to'rtta hirotlik va samarqandlik rassomlar – mashhur ustod Kamoliddin Behzod, Shox Muzaffar, Boysunqur (Sulton Maxmud Mirzo o'g'li), Haydar Mirzolarining nomlari tilga olingan. Bobur o'zining Movaraunnaxrdagi sarguzashtlarga boy va taxlikali hayoti davomida ancha yosh bo'lishiga qaramasdan, ota-bobolari temuriylar kutubxonalaridan qolgan har bir nodir qo'lyozmani, hatto uning varaqlarini yig'ib, jamlab, hammasini keyinchalik Hindistonga olib ketgan. Bobur vatanidan Hindistonga olib ketilgan bu nodir qo'lyozmalar hind miniatyura rassomligining shakllanishida juda katta rol o'ynaganini alohida ta'kidlash o'rinlidir. Chunki, hind rassomlari o'z mahoratini oshirish maqsadida saroy kutubxonasidagi O'rta Osiyodan keltirilgan rasmlardan nusxa ko'chirib rassomlik sirlarini o'rganganlar. O'rni kelsa, o'z ustozlaridan o'tishga harakat qilganlar va eng mohir san'atkorlar bunga erishganlar.

Boburning o'g'li Nasiriddin Muhammad Humoyun (1530-1542, 1555-1556) hind rassomligi tarixida saroy qoshidagi rassomlik ustaxonasining asoschisi sifatida tanilgan.

Gulbadanbegimning «Humoyunnoma» asarida uning kitoblarga qiziqishi qayd etilgan. Humoyun Shoh Tahmosib mehmoni bo'lib turgan vaqtda unga asli termizlik

rassom Mir Mansur Musavvirni tanishtiradilar. Uning rasmlarini ko'rib Humoyun juda zavqlanadi: «Agar mening xizmatimga shu rassom berilsa, uning uchun Hindistondan ming tuman pul jo'natishga roziman», deydi. Shu voqyeadan so'ng Humoyun Mir Mansur Musavvir, uning o'g'li Mir Said Ali, Abdusamad Sheroziyga, agar u Qobul taxtini egallasa o'z xizmatiga qabul etishga va'da bergan bo'lsa kerak. Humoyun Qobul taxtini egallagandan so'ng, saroy qoshida rassomlik ustaxonasini tashkil qilib, unga yuqorida nomlari tilga olingan san'atkorlardan tashqari yana Mavlono Do'st Muhammad, Mavlono Darvish Muhammad, Mavlono Yusuf kabi ustod Kamoliddin Behzodning shogirdlari va safdoshlarini ham o'z xizmatiga olganligini tarixchi Boyazid Bayot o'z xotiralarida yozib qoldirgan. Noma'lum muallif tomonidan bitilgan, hozirgi kunda Hindistonning Patna shahridagi Xudo Baxsh nomli Sharq qo'lyozmalari kutubxonasida saqlanayotgan forsha «Tarixi xonadoni timuriya» nomli asar qo'lyozmasida qayd etilganidek, Humoyun va uning o'g'li Akbar rassom Abdusamad Sheroziydan rassomlik sirlarini o'rganganlar. Boburiylar saroyi qoshidagi maxsus rassomlik ustaxonasiga Humoyun tomonidan asos solingan bo'lsa-da, yuqorida zikr etilganidek, hind miniatyura rassomlik maktabining taraqqiy etishi, yangi rassomlik uslubining shakllanishi Boburning nabirasi Akbarning taxminan yarim asrlik hukmronlik davriga to'g'ri keladi. U yoshligidanoq hattotlik va rassomlik taraqqiyotiga juda katta e'tibor berib, saroy qoshidagi ustaxona rassomlarni jalb etishda shaxsan o'zi bosh-qosh bo'ladi, haftaning ma'lum kunida musavvirlar ishlarini nazoratdan o'tkazib, muvafaqqiyatga erishgan san'atkorlarga in'omlar tuhfa etgan yoki ularning oylik maoshini ko'paytirib turgan. Chunki Akbar, kishilar bilim doirasini kengaytirishdagi rassomlik va hattotlikning rolini juda muhim va zavq olish manbai deb hisoblab, rassomlikni ta'qib etuvchi o'ta mutaasib ruhoniylardan dadil himoya qilgan. «Nafois ul-Muasir» nomli tazkiraning muallifi Mir Alaudavla Qazviniyning yozishicha, XVI asrning yetmishinchi yillariga kelib Saroy qoshidagi rassomlik ustaxonasida turli madaniyat markazlaridan jalb qilingan, musavvirlikda ustod Behzodday mohir, talantda afsonaviy Moniysifat san'atkorlar «Nodir ul-Mulk-i Humoyun» unvoniga sazovor bo'lgan Mir Said Ali rahbarligida «Qissa-i Amir Hamza» nomli romantik afsonaga nisbatan kattagina

formatdagi (52x68 sm) matoga rasm ishlash bilan mashg'ul bo'lganlar. Ular 1570 yilgacha, ya'ni Mir Said Alining haj qilish bahonasi bilan Saroy korxonasidan ketganga qadar, uning bevosita rahbarligida «Qissa-i Amir Hamza»ning har biri yuz rasmdan iborat to'rt jildigina tayyor bo'lgan edi. Bu rasmlarning yuksak badiiy xususiyatini tan olib, tazkiranavis: «Bunday ajoyib rasmlarni tabiatu osmon yaratilib, u yulduzlarga to'lgandan buyon hyech kim ko'rgan emas», - deb hayratlangan.

«Qissa-i Amir Hamza» afsonalarini rasmga ko'chirish keyinchalik «Shirin qalam» unvoniga sazovor bo'lgan Abdusamad Sheroziy rahbarligida davom ettirilib, mutaxassislarning yozishicha, rasmlarning umumiy soni 2800 taga yetkazilgan ekan. Ammo kamida yigirma yil davomida ko'plab hind rassomlarining hamkorligida yaratilgan bu noyob san'at namunalaridan bor-yo'g'i yuzdan ortiq rasm bizgacha yetib kelgan, ularning ko'pchiligi Avstriya poytaxti Vena shahri muzeyida, qolganlari esa dunyoning turli fondlariga tarqab ketgan. «Qissa-i Amir Hamza» rasmlari hind miniatyura rassomligi tarixida alohida davrni tashkil qiladi. Akbarning vaziri va tarixchisi Abulfazl Allomiy «Oin-i Akbari» asarida rassomlik to'g'risida alohida to'xtalib, to'rtta ustod rassomlar Mir Said Ali, Abdusamad Sheroziy, Dasvanth va Basovanning nomlarini katta ehtirom bilan qayd etadi. «Bu san'at sohasida, - deb davom etadi tarixchi, yana Kesu, La'l, Mukund, Miskina, Farrux Qalmoq, Madhu, Jagan, Mahyesh, Khyemkaran, Haribans, Sanvala, Tara va Ram ham katta muvafaqqiyatga erishib mashhur bo'lgan edilar».

Hind miniatyura san'atining taraqqiyotida chetdan kelib Hindistonda yashab ijod etgan san'atkorlarning xizmatini haqli ravishda tan olgan Abulfazl Allomiy mahalliy musavvirlarning ham rolini aslo inkor etmaydi. Yuqorida nomlari alohida qayd etilgan o'n yetti rassomning faqatgina uchta esa hind rassomlaridir. Shuning uchun bo'lsa kerak, Abulfazl hind san'atkorlarining rassomlikdagi mohir ini juda yuqori baholab: «Ularga bu sohada teng keladiganlar dunyoda juda kam topiladi. Hind rassomlarining asarlari inson mushohadasini lol qoldiradigan darajada ajoyibdur», - deydi.

Shuni alohida qayd etish zarurki, bu davrda hind rassomlari faqatgina saroy rassomlik ustaxonasidagina yig'ilgan bo'lmay, ayrim nufuzli shaxslar huzurida ham

yashab jod etganlar. Tarixchilar atoqli sarkarda, shoir, tarjimon va homiy Abdurahimxon Xon-i Xonon, shoir Bayramxon o'g'li («Boburnoma»ni forschaga tarjima qilgan), shaxsiy kutubxonasida ham bir guruh rassomlar va hattotlar ijod etganini yozib qoldirganlar.

Umuman, XVI asrning ikkinchi yarmi hind miniatyura rassomligi tarixiga asosan nodir qo'lyozmalarga rasm ishlash davri bo'lib kirdi. Akbar hukmdorlik qilgan davrining oxirida uning kutubxonasini ko'zdan kechirgan yevropalik sayyoh u yerda 24000 jild qo'lyozma kitob jamlanganligini yozib qoldirgan. Albatta, bu kitoblarning ko'pchiligi hind rassomlari tomonidan rasmlar bilan ziynatlangan edi. Hozir bu noyob san'at durdonalari dunyoning turli qo'lyozma fondlariga tarqalib ketgan. Akbar hukmdorligidan keyin ham qo'lyozmalarni rasm bilan ziynatlash davom etgan bo'lsa-da, keyin bu davrdagidek ko'p rasmi nodir qo'lyozmalar yaratilgani ma'lum emas.

Akbarning o'g'li Nuriddin Muhammad Jahongir (1605-1627) davrida alohida qog'ozlarga, mustaqil mavzuga bag'ishlangan rasm ishlash keng odat tusiga kiradi. Jahongir o'zi haqida yozishicha, u hamkorlikda yaratilgan rasmlarda har bir rassom qaysi detalni chizganini ajrata olgan. Bu uning rassomlik san'atini chuqur tushunganidan dalolat beradi.

Darhaqiqat, u rassomlikka juda qiziqib, shahzodalik paytidayoq, o'z homiyligiga Hirotdan kelib qolgan Oqo Rizo ismli rassom va uning o'g'li Abulhasanni olgani ma'lum. Jahongir rasm to'plashga shunchalik qiziqqanki, maxsus odamlarni Movaraunnahr, Xuroson va Erondan rasmi qo'lyozmalarni sotib olish uchun yuborib turgan. U saroyda maxsus nigorxon tashkil qilib, eng mo'tabar mehmonlarga rasmlarni shaxsan o'zi olib yurib ko'rsatgan. Shuningdek, Jahongir G'arbiy Yevropadan keltirilgan yaxshi rasmlarni juda qadrlab, ulardan hind rassomlariga nusxa ko'chirishlarini topshirganligini Angliyaning Hindistonga yuborgan elchisi ser Tomas Roy yozib qoldirgan.

Rassomlar orasida ustod Mansur hayvonot va nabotot tasvirida benazir bo'lib «Nodir ul-asr» faxriy unvoniga sazovor bo'lgan. Bu davrda ijod etgan rassomlardan yana Manohar, Vishnu Daslar ham yuksak mahorat cho'qqisiga erishadilar. Vishnu

Das ismli rassomning portret chizishdagi mahoratini yuqori baholagan Jahongir uni elchilar bilan Eronga jo'natib Shoh Abbosning rasmini chizib kelishni topshirgan. Hind rassomlarining portret sohasidagi muvafaqqiyatini mashhur ingliz portretchisi ser Joshua Reynolds ham Britaniya muzeyidagi portretlar jamlangan muraqqa'ni ko'rib, hayratlanib tan olgan edi. Jahongir davridagi rasmlar alohida muraqqa'larga jamlangan bo'lib, bular hozirgi kunda Angliya, Eron, Hindiston, Sankt-Peterburg, Moskva muzeylarida saqlanmoqda.

Jahongirning o'g'li Shahobiddin Muhammad Shohi-Jahon (1628-1658) san'at sohasidagi asosiy e'tiborini me'morchilik taraqqiyotiga qaratsa-da, bo'sh vaqtlarini Saroy kutubxonasidagi nodir qo'lyozmalarni mutola qilish bilan o'tkazgan. Shuning uchun bo'lsa kerak, bir paytlar boburiylar kutubxonasining faxri hisoblangan, hozirda dunyoning turli fondlariga tarqab ketgan nodir qo'lyozmalarda Shohi-Jahonning dastxat eslatmalarini uchratish mumkin. Shohi-Jahon davrida ham alohida rasmlar yaratish davom etdi. Lekin bu davrda yaratilgan rasmlarda podshoh va a'yonlarning haddan tashqari boylikka va dabdababozchilikka berilganligi o'zining badiiy aksini topgan. Rassomlardan Govardhan, Bichitr, Chitarman ismli mahalliy san'atkorlar bilan bir qatorda Muhammad Nodir va Muhammad Murod ismli samarqandlik rassomlar ham yuksak badiiy asarlar yaratganlar. Rassomlarning asarlarida Sharq miniatyura xususiyatlari G'arbiy Yevropa rassomligi an'analari bilan uyg'unlashib perspektiva, yorug'lik va soya ko'p uchraydi.

Avrangzeb Olamgir (1658-1707) davrida Saroy rassomligi san'ati o'z holiga tashlab qo'yildi. Shu davrda Hindistonda bo'lgan fransuz sayyohi va vrachi Fransua Bernyening yozishicha, Saroy rassomlarining mahorati juda yuksak bo'lib, mahorat ta'minoti ham yaxshi bo'lgan. Ammo oddiy rassomlarning ahvoli juda ayanchli bo'lgan. Zadagonlar rassomlarni yollab, rasm bitganidan so'ng istaganicha haq to'lab, gohida haq to'lamay quvib yuborganlar. XVIII asr davomida yuz bergan boburiylar saltanatidagi tushkunlik miniatyura san'atining ham tanazzuliga bo'lgan asosiy sabablardan biridir. Bu davrdagi rasmlarda o'tmishdagi mashhur san'atkorlar asarlariga taqlid kuchaydi. Hukmronlar homiyligi susayganligi sababli rassomlar oddiy

xalq hayotini ko'proq aks ettirdi. Hind miniatyura rassomligi bu davrda juda ko'p mahalliy rassomlik maktablarining shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi.

Hozirgi kunda zamonaviy miniatyura san'atining rivojlanishida O'rta sharq adabiyoti va unga ishlangan miniatyuralar madaniyatimiz xazinasi sifatida juda katta ahamiyatga ega. Sharqning eng barkamol san'atkorlari ijodidan bohabar bo'lish, bizning ijodiy muvaffaqiyatlarimiz garovidir.

Shunday san'at an'alariga ergashgan holda miniatyuralarni zamon ruhida qayta ishlayotganimiz bizning hayotiy zaruratimiz hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Madramimov A, Normatov N. Sharq miniatyura maktablari T. 1979.
- 2.O'zbekiston Respublikasi. Ensiklopediya.T. "Qomuslar bosh taxririya", 1997.
- 3.Shobaratov P.MiniatyuraT. "Tafakkur"nashriyoti 2011
- 4.Sulaymonov X. Boburnoma rasmlari. 1970.